

УДК 069.1:94(477):159.922.4
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/97-3-16>

Анжеліка СЕМЕНЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3989-2152
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри цифрового візуального мистецтва,
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) semlika71@gmail.com

Ганна ПАЩЕНКО,
orcid.org/0000-0003-1455-5245
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри дизайну середовища
Київської академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука
(Київ, Україна) anne_2010@ukr.net

Світлана ДОНЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6112-0802
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук
Дніпровського державного технічного університету
(Дніпро, Україна) sveta33lida@ukr.net

МУЗЕЙ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ОСМИСЛЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРАВМАТИЧНИХ ДОСВІДІВ

У статті йдеться про музейні інституції як сучасні майданчики, що безпосередньо впливають на культурну пам'ять, її формування та трансформацію. Також розглянуто музеї з точки зору роботи із травматичною історичною пам'яттю, насамперед, у посттоталітарних суспільствах. Важливість такого підходу обумовлена особливостями гібридної війни, під час якої форми та методи контролю над минулим та його проєкція на події сьогодення є потужним інструментом пропаганди та агресії.

На прикладі Меморіалу Бухенвальд у Німеччині та Національного музею Голодомору-геноциду в Україні розкрито природу колективної травми та шляхи її осмислення й етичного оплакування. Розглянуто, як означені музейні простори представлені у соціокультурному та віртуальному просторі; шляхи та методи їх роботи із травматичним історичним досвідом. Окреслено, як у Меморіалі Бухенвальд працюють зі складною культурною пам'яттю, яка має низку нашарувань, викликаних специфікою історичного розвитку країни у ХХ ст. (нацистський режим, радянський період окупації НДР). Висвітлено символізм архітектурного рішення Музею Голодомору-геноциду та скульптури «Гірка пам'ять дитинства» у поєднанні з медіапроєктами (соціальний ролик «Ти приніс мені яблуко?») й ініціативами в публічному просторі (проєкт «Потяг української ідентичності» у метро Києва та Дніпра).

Розглянуто зміни музейного простору від консервативного середовища до сучасної інституції, коло впливу якої охоплює широку аудиторію. Завдяки сучасним інтернет-технологіям, взаємодії з академічним, мистецьким середовищем та громадськими установами й організаціями, музей стає цікавим далеко за межами своєї фізичної присутності. Завдяки таким трансформаціям, музеї можна тлумачити як знакові простори формування культурної пам'яті людей та спільнот. Окрім того, це створює необхідні умови для екологічного та етичного опрацювання колективних травм, які зазвичай мають ще й міжпоколінневий характер.

Ключові слова: музейне середовище, дизайн середовища, експозиційний простір, віртуальна комунікація.

Anzhelika SEMENENKO,

orcid.org/0000-0002-3989-2152

PhD, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Culture and Social and Humanitarian Disciplines

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) semlika71@gmail.com

Hanna PASHENKO,

orcid.org/0000-0003-1455-5245

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Environmental Design

Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design

(Kyiv, Ukraine) anne_2010@ukr.net

Svitlana DONCHENKO,

orcid.org/0000-0002-6112-0802

Doctor of historical Sciences, Professor;

Professor at the Department of Social, Psychological and Humanitarian Sciences

Dnipro State Technical University

(Dnipro, Ukraine) sveta33lida@ukr.net

MUSEUM AS A SOCIOCULTURAL SPACE FOR SHAPING CULTURAL MEMORY AND UNDERSTANDING COLLECTIVE TRAUMATIC EXPERIENCES

The article deals with museum institutions as modern platforms that directly influence cultural memory, its formation and transformation. It also examines museums from the perspective of working with traumatic historical memory, primarily in post-totalitarian societies. The importance of such an approach is due to the peculiarities of hybrid warfare, during which the forms and methods of control over the past and its projection onto the events are a powerful tool of propaganda and aggression.

Using the example of the Buchenwald Memorial in Germany and the National Museum of the Holodomor-Genocide in Ukraine, the nature of collective trauma and ways of its comprehension and ethical mourning are revealed. It examines how the indicated museum spaces are represented in the socio-cultural and virtual space; the ways and methods of their work with traumatic historical experience. It is outlined how the Buchenwald Memorial works with a complex cultural memory, which has a number of layers caused by the specifics of the country's historical development in the 20th century (the Nazi regime, the Soviet period of occupation of the GDR). The symbolism of the architectural solution of the Museum of the Holodomor-Genocide and the sculpture "Bitter Memory of Childhood" is highlighted in combination with media projects (the social video "Did You Bring Me an Apple?") and initiatives in public space (the project "Train of Ukrainian Identity" in the Kyiv and Dnipro metro).

The changes of the museum space from a conservative environment to a modern institution, the sphere of influence of which covers a wide audience, are considered. Thanks to modern Internet technologies, interaction with the academic, artistic environment and public institutions and organizations, the museum becomes interesting far beyond its physical presence. Thanks to such transformations, museums can be interpreted as significant spaces for the formation of the cultural memory of people and communities. In addition, this creates the necessary conditions for the ecological and ethical processing of collective traumas, which are usually also intergenerational in nature.

Key words: *museum environment, environmental design, exhibition space, virtual communication.*

Постановка проблеми. Ф. Хоффман, співавтор концепції гібридної війни, зазначив, говорячи про війни ХХІ ст.: «(...) війна є не лише військові дії, проведення битв. Необхідно враховувати соціально-культурні, техніко-економічні та геополітичні виміри війни» (Магда, 2015: 25). Війна росії проти України – це не просто війна за територію. Це, насамперед, війна за вплив на свідомість і світогляд українців та фізичне знищення тих із них, хто незгоден із реваншистськими планами російської федерації. У ході цієї війни активно викорис-

товується історія як інструмент пропаганди, як те, що свого часу визначив Дж. Орвелл: «Хто контролює сьогоднішній день – контролює минуле, хто контролює минуле – контролює майбутнє» (Магда, 2015: 152).

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну стало очевидним, що воєнна агресія виходить за межі суто військових дій і базується на ідеологічних засадах. Їх основу становить поєднання пропагандистських нарративів та маніпуляцій історичними фактами, спрямованих

на виправдання війни, заперечення суверенітету України та створення своєї версії історії. Тому музеї набувають особливої ваги для соціокультурного простору України не просто як «місця пам'яті» (за П. Нора). Музейне середовище формує цілісні картини минулого, актуальні у сьогоденні, через свій експозиційний простір, партисипативну складову, віртуальну комунікацію, сучасний дизайн музейного середовища та його взаємодії з відвідувачами, ландшафтом, інституціями. В Україні музеї в умовах війни, попри очевидні екзистенційні виклики, намагаються « (...) шукати способи адаптації, організовуючи евакуацію колекцій, проводячи онлайн-виставки, залучаючи підтримку від міжнародних культурних організацій, та активно формують нові концептуальні підходи до власної діяльності» (Бевз, Василевська, 2025: 208).

Основне функціональне навантаження музеїв – збереження пам'яті спільноти про її минуле та його важливість для сьогодення й майбуття. Окрім того, музейне середовище впливає на осмислення минулих подій, історичних процесів, досягнень та лихоліть у житті суспільства (Качковська, 2024). Водночас музейне середовище може слугувати й фундаментом для роботи із колективними травмами. Ми це бачимо, наприклад, у діяльності Національного музею Голодомору-геноциду в Україні.

Аналіз досліджень. В. Водоп'ян і О. Кравцова свою статтю присвятили музейним установам Запоріжжя та області, зосередившись як на традиційних для них напрямках діяльності, так і як на просторах волонтерства й документування подій, із залученням різних соціальних груп (Водоп'ян, Кравцова, 2024). Т. Бевз і Т. Василевська зупинились на такій тенденції переосмислення ролі музеїв як засобу впливу на формування колективної пам'яті, ідентичності та ідеологічних уявлень (Бевз, Василевська, 2025). Музеї як інституції пам'яті та використання відповідної термінології, як джерело осмислення минулого та формування ідентичності, вивчала О. Бондарець (Бондарець, 2021). Систематизацію підходів до музеїв як інституцій пам'яті здійснила А. Киридон (Киридон, 2015). І. Гурова зосередилася на розгляді учасницьких музеїв як нової форми спільнотворення, як феномені сучасної культури (Гурова, 2025). У статті Ю. Ключко йдеться про музеї України в умовах фарс-мажору протягом 2019-2025 рр., насамперед, про їхні комунікативні практики (Ключко, 2025).

О. Маклюк та М. Бессонова зосередились на міждисциплінарних підходах до дослідження

колективної травми та формах і методах їх подолання (Маклюк, Бессонова, 2023). Історико-культурне тло, що впливало на історичні травми та пам'ять й ідентичність українців, стало предметом наукової уваги з боку П. Горностая (Горностаєв, 24). О. Кісь на прикладі досвіду жінок, що пережили Голодомор, зробила огляд теоретичних підходів до дослідження пам'яті та історичних травм із перспективи соціогуманітарних наук (Кісь, 2016).

Мета статті фокусує погляд на музейне середовище як таке, що формує й навіть трансформує історико-культурну пам'ять спільноти та є одним із варіантів пропрацювання колективних травм.

Виклад основного матеріалу. Дефініція «колективна травма» посідає помітне місце у соціогуманітарних дослідженнях. Цей термін використовують для позначення психо-емоційного стану людей та спільнот, включаючи представників різних поколінь, які зазнали спільного травматичного досвіду, навіть якщо його не пам'ятають чи не пережили його безпосередньо. Зазвичай використовують ще такі синоніми, як «культурна травма», «історична травма», «міжгенераційна травма», «колоніальна травма» (Маклюк, Бессонова, 2023: 273-275).

Наприклад, люди, які пережили Голодомор, будуть виховувати своїх дітей так, ніби загроза голоду існує повсякчас. Емоційні стани та досвіди, які супроводжували ці трагічні події та були тривалий час замовчувані радянською владою, передаються нащадкам. Трансгенерація у цьому процесі не лише сприяє передачі травматичних емоцій, але і їхньому накопиченню та посиленню. У сучасній Україні це можна побачити у вигляді протистояння між поколіннями, емоційних зіткнень, масових міграцій, дезорганізації суспільного життя (Яцула, 2023: 122).

Попри плин часу, травма продовжує бути присутньою завдяки пам'яті. Часто це відбувається й без необхідності особистого досвіду участі в самій події. Травматичний досвід попередніх поколінь, їхній підсвідомий спогад, передаються наступним поколінням. Нашадки більше страждають не стільки від самої по собі травми, пережитої попереднім поколінням, скільки від відсутності або неповноцінності її психологічного опрацювання. Замовчування батьками свого життєвого досвіду стає джерелом тривожності для дітей і навіть онуків. Для зцілення та загоювання колективної травми, необхідно її визнати, оплакати та трансформувати у вшанування (Сокур, 2020).

Якщо вести мову про роботу із колективною травмою, то зазвичай пропонують звернутися до

досліді Німеччини, країни, яка пройшла складний шлях від сорому й замовчування до щирого каяття та осмисленого співчуття й горювання. Ми більш предметно сфокусуємося на Меморіалі Бухенвальд як прикладі комплексної роботи із колективною травмою та впливу на культурну пам'ять сучасних німців.

Gedenkstätte Buchenwald (Меморіал Бухенвальд). Меморіал має, окрім власне музейної експозиції, свій сайт. За допомогою віртуальної комунікації є можливість ознайомитися з історією меморіалу як за допомогою інтерактивних карт, так завдяки текстовому наповненню. Ми можемо дослідити музейну експозицію концтабору, не виходячи з дому, маючи доступ до мережі Інтернет:

- історичні місця концтабору, табір для військовополонених місця СС, зброяний завод, масові поховання, «кривава вулиця» – п'ятикілометровий під'їзд до табору, збудований в'язнями, собачий вольєр, політичний відділ гестапо, зоологічний сад – місце відпочинку гестапо, слідчий ізолятор, плац площею 20000 квадратних метрів, крематорій, їдальня, табір Листопадового погрому, табір для єврейських і польських полонених, дуб Гете (Historische Stätten des Konzentrationslagers. Häftlingslager, SS-Bereich, Rüstungswerk und Massengräber);

- радянський спеціальний табір № 2, казарми, ізолятор, лазарет, цвинтарі, сторожеві вежі, жіночі казарми, пекарня, майстерні, фермерські приміщення, дезінфекційний корпус, камери для зберігання одягу та речей в'язнів та для видачі побутових речей і в'язничної уніформи, гігієнічний інститут Ваффен-СС, завод обладнання DAW, завод озброєння, карантинну зону, блок 66 «Дитячий блок», блок 61 «Блок смерті», лікарня для в'язнів, бордель для есесівців, конюшня, переобладнана під місце розстрілів в'язнів пострілом у потилицю, вапняковий кар'єр, де працювали полонені, масове поховання на південному схилі гори Еттерсберг, братські могили, поселення керівництва СС, місце для соколиного полювання членів СС, ізоляторні бараки спеціальний табір «Фіхтенгайн» для членів румунської фашистської організації «Залізна гвардія» (Historische Stätten des sowjetischen Speziallagers Nr. 2. Verwaltungsbaracke, Isolator und Lazarett, Gräberfelder);

- ознайомитися із Бухенвальдом як місцем пам'яті: цвинтар Еттерсберг, складські ворота й огорожа, меморіальні кімнати у приміщенні слідчого ізолятора, бараки військовополонених, меморіальна дошка Ернста Тельмана, меморіальні плити, меморіальне місце з попелом, меморіал Брайншайда, колишні казарми СС. У при-

міщенні дезінфекції спочатку був музей табору та меморіал Ернста Тельмана. Нині там розміщена експозиція «Речі для виживання: свідчення – мистецтво – візуальна пам'ять». У будівлі палати першопочатково було зерносковище. За часів НДР – «Музей антифашистського опору». Наразі приміщення є експозиційним простором для постійної виставки «Бухенвальд. Виключення та насильство 1937-1945». На місці колишнього єврейського кварталу у таборі 9 листопада 1993 р. відкрили Єврейський меморіал на знак вшанування пам'яті про 75000 євреїв, які були в'язнями цього табору, та 11800, які там були страчені або вмерли через важкі умови.

У 1954 р. на площі концтабору встановлено Меморіальний камінь польського спеціального табору 1939/40. Дизайн середовища складається із зелених газонів ліворуч і праворуч від реконструйованої площі, пішохідних доріжок і меморіальних каменів. Ще один меморіальний камінь, встановлений також у 1954 р., вшановує пам'ять про єврейський спеціальний табір, що розташовувався у західній частині плацу в 1938-1939 рр. У зв'язку з листопадними погромами 1988 р. вперше офіційно запросили представників Ізраїлю до НДР. Під час цього заходу напис на меморіальному камені замінили з англійської мови на іврит. Є й меморіальний камінь, який увічніює пам'ять близько 3500 радянських військовополонених. Спочатку у 1953 р. планувалося створити меморіал на території табору, зосереджений лише у верхній зоні ліворуч і праворуч від колишньої площі для переключок. Проте в 1954 р. цей план розширили, додавши два меморіальні камені, присвячені радянським військовополоненим. Вони стали доповненням до пам'ятних каменів для загиблих членів британської таємної служби та учасників табірної спротиву в будівлі лікарняного корпусу для в'язнів (Gedenksteine 1950er-Jahre).

Є й важливий науково-дослідницький проєкт під назвою «Досвід диктатури та її трансформацій: біографічне осмислення та соціальні репрезентації у Східній Німеччині з 1970-х років», реалізацією якого займається низка фондів. Політичні дискусії кінця 1980-х – початку 1990-х рр. спричинили низку пам'ятєвих конфліктів, які продовжують чинити вплив і на сьогоднішній день та впливати на культурну пам'ять німців. Проєкт має на меті позбавлення дискусій навколо радянських полонених, що тривають ще з 1990-х рр., політичних упереджень. Особливу роль у реалізації проєкту відіграє співпраця з місцевими громадами (Gedenken ohne Wissen? Die sowjetischen Speziallager in der postsozialistischen Erinnerungskultur).

Як зазначає А. Ассман, установи та організації, такі як нації, держави, церкви чи корпорації, не мають пам'яті в її природній формі. Вони створюють її, застосовуючи меморіальні знаки, символи, тексти, зображення, обряди, практики, місця та пам'ятники. Через цю спеціально сконструйовану пам'ять вони одночасно формують свою ідентичність. Така пам'ять позбавлена випадкових або спонтанних елементів. Адже вона цілком продумана та має символічний характер. Це пам'ять, побудована на свідомому виборі та розрахунку. Відповідно до зазначених особливостей, культурна конструкція пам'яті істотно відрізняється від індивідуальної. Вона не спрямована на взаємозв'язок чи взаємодію. Навпаки, її метою є утворення ізольованої системи, відокремленої від інших форм пам'яті. Ми живемо в часи, коли стандарти пам'яті та забуття зазнають глибоких змін. Особливого значення це набуває з переходом до XXI ст., яке ознаменувало початок транснаціональної епохи. У попередній період, коли домінували нації, формування національних пам'ятей у Європі відбувалося ізольовано, без врахування поглядів сусідніх держав. Те, що в одній країні вшановували та цінували, прагнули стерти з пам'яті в іншій. Те, що викликало гордість в одній державі, могло стати предметом осуду в іншій (Assmann, 2008).

І приклад Меморіалу Бухенвальд у цьому сенсі є дуже показовим. О. Оногда у 2020 р. долучалася до просвітницького проєкту «Музеї. Локальна історія» та поділилася своїми враженнями від діяльності меморіалу Бухенвальд. З 1989 р. зміна акцентів у діяльності Меморіалу торкнулася не лише вшанування пам'яті жертв, а й дослідження постатей злочинців. У цей період було знято заборону на висвітлення іншої важливої сторінки історії Бухенвальда. Йдеться про функціонування на його території радянського спеціального табору в 1945–1950 рр. На сьогодні Меморіал має на меті сприяти глибшому розумінню причин, які штовхали людей до злочинів, з метою запобігання повторення помилок минулого. Щоб усі мали можливість відвідати цей важливий історичний об'єкт, вхід до меморіалу залишається безкоштовним. Його діяльність фінансується за рахунок державного бюджету, кошти якого надходять від платників податків. Незважаючи на трансформації парадигм у розумінні історичних процесів, багато тем потребують подальшого аналізу й деміфологізації. На території Меморіалу, є «Блок смерті», споруда з високим димарем, всередині якої функціонували патологоанатомічна кімната та крематорій. Тут можна побачити кілька коротких інформаційних текстів, однак переважно «Блок смерті» залишається без пояс-

нень, адже його атмосфера сама собою викликає невимовний жак. У одному з приміщень представлено фотознімок із горою тіл поблизу цієї будівлі, зроблений після прибуття американських військових на територію табору (Оногда, 2020).

В Україні яскравим прикладом діяльності музею у сфері формуванні культурної пам'яті та роботі з колективними травмами, є *Національний музей Голодомору-геноциду*. В Україні 28 листопада 2006 р. був прийнятий Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». Він став своєрідним проміжним підсумком багаторічної боротьби українців за право бути собою, мати свою історію, культуру, мову та традиції. Відповідно до Закону, було передбачено будівництво Меморіалу пам'яті жертв Голодоморів в Україні. Меморіал розпочав свою роботу з 2010 р. (Історія Національного музею Голодомору-геноциду). Споруда у вигляді свічки на мальовничих схилах Дніпра, поруч із Києво-Печерською Лаврою, дуже символічно вписався у загальний дизайн середовища. А скульптура дівчинки «Гірка пам'ять дитинства», що зустрічає відвідувачів музею чи просто перехожих, що прогулюються парком, нікого не залишає байдужим. Біля її ніг завжди лежать квіти, цукерки, кетяги калини, колоски...

Ця скульптура втілює пам'ять про мільйони дітей, які загинули від голоду у ході геноциду українського народу у 1932–1933 рр., а також про тих, хто вижив, але чий дитинство і юність були позбавлені безтурботності, такої потрібної та органічної у їхньому віці. У руках дівчинка тримає п'ять колосків, що символізують трагедію, пов'язану зі злочинною постановою від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». У народі цей документ отримав назву «Закон про п'ять колосків», підкреслюючи його роль у радянській репресивній політиці (Романець, 2024). Окрім свого фізичного виміру, скульптура має й 3D-формат, сприяючи візуальній комунікації з експозиційним простором музею Голодомору. Окрім того, на сайті музею є опція «Поділитися історією», за допомогою якої бажаючі можуть розповісти свою родинну або ще якусь історію, пов'язану із колективною травмою Голодомору (3D-модель скульптури «Гірка пам'ять дитинства»).

Експозиційний простір музею спонукає до осмислення побаченого й почутого та прочитаного. Вже сам вхід до музею, коли спускаєшся сходами вниз, ніби у підземелля, із території старого парку, де вирує життя, виглядає як своєрідний перехід між світами – світом життя й світом

страшного мороку Голодомору. Але при цьому музейне середовище не тисне, не гнітить. Воно швидше спонукає до спокійного горювання та співчуття, до роздумів над своїми проблемами і ступенем долученості і залученості у цю колективну травму та її впливі на наступні покоління й на нашу нинішню Війну за Незалежність. Адже як у ті роки, так і зараз – ворог один і той самий. І мета у нього не змінилася – знищити все українське, нівелювати культурну пам'ять та історико-культурну самосвідомість.

Щодо музею, то, окрім низки адміністративних відділів, необхідних для діяльності таких установ, він має також відділ усної історії Голодомору, відділ досліджень Голодомору та штучних масових голодів, відділ досліджень геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів (Структура Національного музею Голодомору-геноциду). У експозиційному просторі музею, окрім постійних виставок, відбувається оновлення дизайну середовища, розширення джерельної бази та візуального ряду й текстового супроводу презентацій.

На сайті музею розміщено інформацію з методичними рекомендаціями для музеїв та освітніх закладів щодо того, як організувати та провести виставку про Голодомор. Окрім того, є фактологічно насичена та візуально доповнена інформація про різноманітні виставкові проекти музею: «Намір», «Голодомор: советський геноцид українців», «Марки УСРР: запізніла допомога голодуючим», «Те, що не можна викидати», «Leica, що бачила Голодомор». Прикметно, що музей як простір культурної пам'яті, презентує не лише виставкові проекти, пов'язані із трагедією Голодомору, а є майданчиком для висвітлення наших поточних колективних травм та їх проживання: «Наодинці. Фотовиставка, присвячена дружинам загиблих героїв», вже з назви якої зрозуміло, про що вона; «Паралелі» – колажі митців, які осмислюють досвід Голодомору крізь події початку повномасштабної війни росії проти України; виставка до Дня Незалежності 2022 р. «Чому росія краде зерно? (Не)нова історія злочину»; «Незасуджений геноцид українців повторюється» про історію деструктивних українсько-російських взаємин; картини італійського митця Сабатіно Шіі «Голодомор. Геноцид українців 1932-1933. Never forget», який досліджував Голодомор українців; соціально-інформаційний проект «Голодомор. Нищення ідентичності» (Виставки).

Окрім того, необхідно згадати й такі проекти, як «Потяг української ідентичності» в метро Києва та Дніпра. У «Потязі української ідентичності» у вагонах були розміщені інформаційні постери. Вони роз-

повідали про унікальні предмети і явища культури, науки, суспільного розвитку та побуту, про видатних українців, які впливали на хід історії. Загалом, геноцид з боку радянської влади щодо українців був націлений на знищення української інтелігенції, церкви та кожного, хто усвідомлював та визнавав свою українську ідентичність (У київському метро запустили «Потяг української ідентичності», 2018).

Не можна оминати увагою й емоційний, щемливий відео-ролик, знятий до 85 роковин Голодомору, під назвою «Ти приніс мені яблуко?». Соціальний ролик був частиною інформаційної кампанії «Ми пам'ятаємо. Ми сильні». Зворушливе відео нагадує про трагічні події, які українські діти пережили у 1932-1933 рр. У сюжеті показана тендітна дівчинка в хлібному полі (зовні схожа на скульптуру «Гіркі жнива дитинства»), яка притискає до грудей кілька колосків. До неї підходить сучасний хлопчик-ровесник і дарує їй яблуко. Через мить це яблуко опиняється біля підніжжя бронзової скульптури дівчинки з колосками. Символічний жест супроводжується закликком авторів відео: «У цей день вони чекають на тебе». Таким чином, українців запрошують вшанувати пам'ять жертв Голодомору в четверту суботу листопада (Ти приніс мені яблуко?: до 85-х роковин Голодомору зняли ролик про дітей, 2018). Яблуко вибране не випадково. Адже в українській традиції жінки, які втратили своїх малолітніх дітей, не їли яблук до Яблучного Спасу, бо, за народними переказами, їхні діти на небі не отримають яблук на свято, бо мати вже все з'їла (Пагутяк, 2025).

Висновки. Музейні інституції відходять від формату статичної композиції, де законсервовані не завжди цікаві та актуальні артефакти. Вихід за межі свого фізичного існування перетворює музей на дієвого актора формування актуальних культурних сенсів та суспільної свідомості.

Цифрові інструменти допомагають створювати новий формат експозиційного простору. Він охоплює значно ширшу аудиторію та дозволяє підтримувати асинхронний зворотній зв'язок. Це дозволяє музею конкурувати в інформаційному просторі за увагу відвідувачів, перетворюючи пасивне споглядання на інтерактивну залученість. Спільні проекти з митцями, науковцями, державним і громадськими інституціями перетворюють музеї на важливі платформи для формування культурної пам'яті шляхом партисипації та історичної емпатії. Це дозволяє етично та екологічно працювати із колективними травмами, перетворюючись на своєрідний психотерапевтичний простір. Завдяки цьому відбувається тяглість культурної пам'яті, формується усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків тих чи інших подій у житті спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Т., Василевська Т. Музеї як простір суспільної консолідації в Україні в умовах війни: сучасні тренди та політики діяльності. *Українознавство*. 2025. № 3 (96). С. 207-227. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.3\(96\).2025.337907](https://doi.org/10.17721/2413-7065.3(96).2025.337907) (дата звернення: 10.02.2026).
2. Бондарець О. Музеї: збереження спадщини, осмислення минулого, формування ідентичності. *Наукові записки НАУКМА. Історія і теорія культури*. 2021. Т. 4. С. 106-113. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-8907.2021.4.106-112> URL: <https://ekmail.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b7d55ea-aac0-486a-bc89-29d82ea2b2b9/content> (дата звернення: 22.02.2026).
3. Виставки. *Музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/vystavky/> (дата звернення: 18.02.2026).
4. Водоп'яний В., Кравцова О. Музейний простір як інструмент подолання колективної травми Новітньої російсько-української війни: регіональний вимір. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. № 27 (5). С. 69-77. DOI: <https://doi.org/10.15421/172493> URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2089/2057> (дата звернення: 19.02.2026).
5. Горностай П. Історико-культурна картина світу та історична травма українців. *Проблеми політичної психології. Збірник наукових праць*. 2024. Випуск 15 (29). С. 7-29. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol15-Year2024-157> (дата звернення: 13.02.2026).
6. Гурова І. Учасницький музей у популярній культурі: українська та світова практика. *Українські культурологічні студії*. 2025. № 1 (16). С. 74-79. DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1\(16\).11](https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1(16).11) (дата звернення: 12.02.2026).
7. Історія Національного музею Голодомору-геноциду. *Музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-natsionalnoho-muzeiu-memorial-zhertv-holodomoru/> (дата звернення: 04.03.2026).
8. Качковська Я. Що формує чи підважує відчуття безпеки? Про виставку сучасного мистецтва в самому серці Харкова. *Суспільне. Культура*. 8 жовтня 2024. URL: <https://suspilne.media/culture/853251-so-formue-ci-pidvazue-vidcutta-bezpeki-pro-vistavku-suchasnogo-mistectva-v-samomu-serci-harkova/> (дата звернення: 03.03.2026).
9. Киридон А. Музеї як інституції пам'яті. Україна – Європа – Світ. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2015. Випуск 16 (1). С. 193-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UES_2015_16%281%29__23 (дата звернення: 05.03.2026).
10. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. *Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. 22 листопада 2016. URL: <https://uamoderna.com/md/216-216/> (дата звернення: 02.03.2026).
11. Ключко Ю. Комунікативні практики музеїв України в умовах форс-мажорних обставин (2019–2025 рр.). *Питання культурології*. 2025. № 46. С. 192–201. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.46.2025.348597> (дата звернення: 02.03.2026).
12. Магда Є. *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків : Vivat. 2015. 304 с.
13. Маклюк О., Бессонова М. Історичні колективні травми: особливості прийняття та подолання. *Емінак*. 2023. № 3(43). С. 273-293. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).670](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).670) (дата звернення: 27.02.2026).
14. Оногда О. Музейна робота з травматичними досвідами: як це роблять у Німеччині. *Korydor*. 15 жовтня 2020. URL: <https://korydor.in.ua/ua/stories/muzejna-robota-z-travmatychnymy-dosvidamy-iak-tse-robliat-u-nimechchyni.html> (дата звернення: 21.02.2026).
15. Пагутяк Г. Діти і яблука. *Локальна історія*. 6 серпня 2025. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/diti-i-iabluka-galina-pagutiak/> (дата звернення: 12.02.2026).
16. Романець Н. «Закон про п'ять колосків». *Глосарій Голодомору*. Упорядник Н. Романець. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2024. 212 с.
17. Сокур А. Як позначається на сучасних українцях колективна травма Голодомору. *Дзеркало тижня*. 28 листопада 2020. URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/jak-poznachajetsja-na-suchasnikh-ukrajintsiv-kolektivna-travma-holodomoru.html> (дата звернення: 10.02.2026).
18. Структура Національного музею Голодомору-геноциду. *Музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/struktura-natsionalnoho-muzeiu-holodomoru-henotsydu/> (дата звернення: 10.02.2026).
19. Ти приніс мені яблуко?: до 85-х роковин Голодомору зняли ролик про дітей. *Укрінформ*. 21 листопада 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2584371-ti-prinis-meni-abluko-do-85h-rokovin-golodomoru-znali-rolik-pro-ditej.html> (дата звернення: 20.02.2026).
20. У київському метро запустили «Потяг української ідентичності». *Укрінформ*. 21 листопада 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2584418-u-kiivskomu-metro-zapustili-potag-ukrainskoi-identichnosti.html> (дата звернення: 05.03.2026).
21. Яцула М. Трансгенераційна травма Голодомору та її вплив на харчову поведінку. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2023. Випуск 15. С. 119-124. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2023.15.15> (дата звернення: 25.02.2026).
22. 3D-модель скульптури «Гірка пам'ять дитинства». *Музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/3-d-tur/> (дата звернення: 20.02.2026).
23. Assmann A. Kollektives Gedächtnis. *Geschichte und Erinnerung. Bundeszentrale für politische. Bildung*. 26.08.2008. URL: <https://www.bpb.de/themen/erinnerung/geschichte-und-erinnerung/39802/kollektives-gedaechtnis/> (дата звернення: 19.02.2026).
24. Gedenken ohne Wissen? Die sowjetischen Speziallager in der postsozialistischen Erinnerungskultur. *Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora*. URL: <https://www.stiftung-gedenkstaetten.de/themen/projekte/gedenken-ohne-wissen/> (дата звернення: 28.02.2026).

25. Gedenksteine 1950er-Jahre. *Gedenkstätte Buchenwald*. URL: <https://www.buchenwald.de/geschichte/historischer-ort/gedenkstaette/diverse-gedenksteine-1950er-jahre> (дата звернення: 03.03.2026).

26. Historische Stätten des Konzentrationslagers. Häftlingslager, SS-Bereich, Rüstungswerk und Massengräber. *Gedenkstätte Buchenwald*. URL: <https://www.buchenwald.de/geschichte/historischer-ort/konzentrationslager> (дата звернення: 04.03.2026).

27. Historische Stätten des sowjetischen Speziallagers Nr. 2. Verwaltungsbaracke, Isolator und Lazarett, Gräberfelder. *Gedenkstätte Buchenwald*. URL: <https://www.buchenwald.de/geschichte/historischer-ort/sowjetisches-speziallager> (дата звернення: 05.03.2026).

REFERENCES

1. Bevez, T., Vasylevska T. (2025). Muzei yak prostir suspilnoi konsolidatsii v Ukraini v umovakh viiny: suchasni trendy ta polityky diialnosti. [Museums as a space for social consolidation in Ukraine during the war: modern trends and policies of activity]. *Ukrainoznavstvo*. № 3 (96). S. 207-227. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.3\(96\).2025.337907](https://doi.org/10.17721/2413-7065.3(96).2025.337907) (accessed: 10.02.2026) [in Ukrainian].

2. Bondarets, O. (2021). Muzei: zberezhennia spadshchyny, osmyslennia mynulooho, formuvannia identychnosti. [Museums: preservation of heritage, understanding of the past, formation of identity]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istoriiia i teoriiia kultury*. T. 4. S. 106-113. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-8907.2021.4.106-112> URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b7d55ea-aac0-486a-bc89-29d82ea2b2b9/content> (accessed: 22.02.2026) [in Ukrainian].

3. Vystavky. [Exhibitions]. *Muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/vystavky/> (accessed: 18.02.2026) [in Ukrainian].

4. Vodopian, V., Kravtsova, O. (2024). Muzeinyi prostir yak instrument podolannia kolektyvnoi travmy Novitnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: rehionalnyi vymir. [Museum space as a tool for overcoming the collective trauma of the recent Russian-Ukrainian war: regional dimension]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*. № 27 (5). S. 69-77. DOI: <https://doi.org/10.15421/172493> URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2089/2057> (accessed: 19.02.2026) [in Ukrainian].

5. Hornostai, P. (2024). Istoryko-kulturna kartyna svitu ta istorychna travma ukrainsiv. [Historical and cultural picture of the world and historical trauma of Ukrainians]. *Problemy politychnoi psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats*. Vypusk 15 (29). S. 7-29. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol15-Year2024-157> (accessed: 13.02.2026) [in Ukrainian].

6. Hurova, I. (2025). Uchasnytskyi muzei u populiarnii kulturi: ukrainska ta svitova praktyka. [Participatory Museum in Popular Culture: Ukrainian and World Practice]. *Ukrainski kulturolohichni studii*. № 1 (16). S. 74-79. DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1\(16\).11](https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1(16).11) (accessed: 12.02.2026) [in Ukrainian].

7. Istoriiia Natsionalnoho muzeiu Holodomoru-henotsydu. [History of the National Museum of the Holodomor-Genocide]. *Muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-natsionalnoho-muzeiu-memorial-zhertv-holodomoru/> (accessed: 04.03.2026) [in Ukrainian].

8. Kachkovska, Ya. (8 zhovtnia 2024). Shcho formuie chy pidvazhuie vidchuttia bezpeky? Pro vystavku suchasnoho mystetstva v samomu sertsii Kharkova. [What forms or undermines the sense of security? About the exhibition of contemporary art in the heart of Kharkiv]. *Suspilne. Kultura*. URL: <https://suspilne.media/culture/853251-so-formue-ci-pidvazue-vidcutta-bezpeki-pro-vistavku-sucasnogo-mistectva-v-samomu-sercii-harkova/> (accessed: 03.03.2026) [in Ukrainian].

9. Kyrydon, A. (2015). Muzei yak instytutsii pamiaty. [Museums as institutions of memory]. *Ukraina – Yevropa – Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriiia: Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny*. Vypusk 16 (1). S. 193-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2015_16%281%29_23 (accessed: 05.03.2026) [in Ukrainian].

10. Kis, O. (22 lystopada 2016). Kolektyvna pamiat ta istorychna travma: teoretychni refleksii na tli zhinochykh spohadiv pro Holodomor. [Collective memory and historical trauma: theoretical reflections on the background of women's memories of the Holodomor]. *Ukraina moderna. Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys*. URL: <https://uamoderna.com/md/216-216/> (accessed: 02.03.2026) [in Ukrainian].

11. Kliuchko, Yu. (2025). Komunikatyvni praktyky muzeiv Ukrainy v umovakh fors-mazhornykh obstavyn (2019–2025 rr.). [Communicative practices of museums of Ukraine in conditions of force majeure circumstances (2019–2025)]. *Pytannia kulturolohii*. № 46. S. 192–201. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.46.2025.348597> (accessed: 02.03.2026) [in Ukrainian].

12. Mahda, Ye. (2015). *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty*. [Hybrid war: survive and win]. Kharkiv : Vivat. 304 c. [in Ukrainian].

13. Makliuk, O., Bessonova, M. (2023). Istorychni kolektyvni travmy: osoblyvosti pryiniattia ta podolannia. [Historical collective traumas: features of acceptance and overcoming]. *Eminak*. № 3(43). S. 273-293. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).670](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).670) (accessed: 27.02.2026) [in Ukrainian].

14. Onohda, O. (15 zhovtnia 2020). Muzeina robota z travmatychnymy dosvidamy: yak tse robliat u Nimechchyni. [Museum work with traumatic experiences: how it is done in Germany]. *Korydor*. URL: <https://korydor.in.ua/ua/stories/muzejna-robota-z-travmatychnymy-dosvidamy-iak-tse-robliat-u-nimechchyni.html> (accessed: 21.02.2026) [in Ukrainian].

15. Pahutiak, H. (6 serpnia 2025). Dity i yabluka. [Children and apples]. *Lokalna istoriiia*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/diti-i-yabluka-galina-pagutiak/> (accessed: 12.02.2026) [in Ukrainian].

16. Romanets, N. (2024). «Zakon pro piat koloskiv». [«The Law on Five Ears of Grain»]. *Hlosarii Holodomoru*. Uporiadnyk N. Romanets. Zhytomyr : TOV «Vydavnychiy dim «Buk-Druk»». 212 c. [in Ukrainian].

17. Sokur, A. (28 lystopada 2020). Yak poznachaietsia na suchasnykh ukrainskiakh kolektyvna travma Holodomoru. [How does the collective trauma of the Holodomor affect modern Ukrainians]. *Dzerkalo tyzhnia*. URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/jak-poznachajetsja-na-suchasnykh-ukrajintsiv-kolektivna-travma-holodomoru.html> (accessed: 10.02.2026) [in Ukrainian].

18. Struktura Natsionalnoho muzeiu Holodomoru-henotsydu. [Structure of the National Museum of the Holodomor-Genocide]. *Muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/struktura-natsionalnoho-muzeiu-holodomoru-henotsydu/> (accessed: 10.02.2026) [in Ukrainian].
19. Ty prynis meni yabluko?: do 85-kh rokovyn Holodomoru znialy rolyk pro ditei. [Did You Bring Me an Apple?: A Video About Children Was Filmed to Mark the 85th Anniversary of the Holodomor]. (21 lystopada 2018). *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2584371-ti-prinis-meni-abluko-do-85h-rokovin-golodomoru-znali-rolik-pro-ditej.html> (accessed: 20.02.2026) [in Ukrainian].
20. U kyivskomu metro zapustyly «Potiah ukrainskoi identychnosti». [The «Train of Ukrainian Identity» was launched in the Kyiv metro]. (21 lystopada 2018). *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2584418-u-kiivskomu-metro-zapustyli-potag-ukrainskoi-identychnosti.html> (accessed: 05.03.2026) [in Ukrainian].
21. Iatsula, M. (2023). Transheneratsiina travma Holodomoru ta yii vplyv na kharchovu povedinku. XTransgenerational trauma of the Holodomor and its impact on eating behavior]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykholohichni nauky*. Vypusk 15. S. 119-124. DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2023.15.15> (accessed: 25.02.2026) [in Ukrainian].
22. 3D-model skulptury «Hirka pamiat dytynstva». [3D model of the sculpture «Bitter memory of childhood»]. *Muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/3-d-tur/> (accessed: 20.02.2026) [in Ukrainian].
23. Assmann A. Kollektives Gedächtnis. [Collective memory]. *Geschichte und Erinnerung. Bundeszentrale für politische Bildung*. 26.08.2008. URL: <https://www.bpb.de/themen/erinnerung/geschichte-und-erinnerung/39802/kollektives-gedaechtnis/> (accessed: 19.02.2026).
24. Gedenken ohne Wissen? Die sowjetischen Speziallager in der postsozialistischen Erinnerungskultur. Remembrance without knowledge? [The Soviet special camps in post-socialist memory culture]. *Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora*. URL: <https://www.stiftung-gedenkstaetten.de/themen/projekte/gedenken-ohne-wissen> (accessed: 28.02.2026).
25. Gedenksteine 1950er-Jahre. [Memorial stones from the 1950s]. *Gedenkstätte Buchenwald*. URL: <https://www.buchenwald.de/geschichte/historischer-ort/gedenkstaette/diverse-gedenksteine-1950er-jahre> (accessed: 03.03.2026).
26. Historische Stätten des Konzentrationslagers. Häftlingslager, SS-Bereich, Rüstungswerk und Massengräber. [Historical sites of the concentration camp. Prisoner camp, SS area, armaments factory and mass graves]. *Gedenkstätte Buchenwald*. URL: <https://www.buchenwald.de/geschichte/historischer-ort/konzentrationslager> (accessed: 04.03.2026).
27. Historische Stätten des sowjetischen Speziallagers Nr. 2. Verwaltungsbaracke, Isolator und Lazarett, Gräberfelder. [Historical sites of the Soviet Special Camp No. 2. Administration barracks, isolator and infirmary, burial grounds]. *Gedenkstätte Buchenwald*. URL: <https://www.buchenwald.de/geschichte/historischer-ort/sowjetisches-speziallager> (accessed: 05.03.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 04.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

